

3. Порадник для активу товариства «Друзі дітей» / Склав р. М. Мітельман. – Х., 1929. – 94 с.
4. Осередки ДД й оздоровлення дитинства // Друг дітей. – 1930. – №20.
5. Що нам пишуть // Друг дітей. – 1930. – №22.
6. ЦДАВО України.

* * *

УДК 94 (438)

В. Боєчко

ФОРМУВАННЯ ВНУТРІШНІХ ПЕРЕДУМОВ ВІДРОДЖЕННЯ ДРУГОЇ РЕЧІ ПОСПОЛИТОЇ КІН. ХІХ – ПОЧ. ХХ СТ.

У статті проаналізовано внутрішні передумови відродження Другої Речі Посполитої Цей процес розглядається як наслідок дії об'єктивних та суб'єктивних чинників. Колоніальне становище економічне, культурне та релігійне пригнічення поляків сприяло політичній активізації широких верст населення. З'ясовано, що умови життя польського населення залежали від становища у імперіях що розділили між собою польські землі. Визначено, що на поч. ХХ ст. у польському суспільстві сформувались внутрішні передумови відродження незалежної держави.

Ключові слова: відродження польської державності, внутрішні передумови, польське суспільство.

Проголошення суверенної Польської Республіки після Першої світової війни закономірно стало однією з найважливіших подій, які вплинули на зміни у східноєвропейському регіоні у контексті тогочасної системи облаштування міжнародних відносин міжвоєнної доби. Європейський лад не можна уявити без відновленої Польської держави [4, с. 769].

У цьому контексті доречним є аналіз основних передумов і конкретних обставин відновлення Польщі, її інституалізації з урахуванням національних традицій та міжнародної ситуації, що склалася після Першої світової війни. Розглядаємо відродження незалежності Польщі як наслідок комплексу об'єктивних та суб'єктивних чинників, але і передусім як збіг національних інтересів поляків і міжнародних подій у післявоєнній Європі.

Історіографія проблеми представлена передусім працями українських істориків. Важливою для розуміння проблеми є ґрунтовна монографія

Л. Зашкільняка і М. Крикуна [5]. На основі сучасної методології та новітньої джерельної бази автори всебічно дослідили основні етапи історії Польщі, визначили основні фактори, які сприяли відродженню незалежності країни. Сучасні українські вчені досліджують і становлення державності та конституційний розвиток Другої Речі Посполитої. У цій групі робіт варто виокремити праці відомої тернопільської дослідниці Л.Алексієвець [1]. Наукові студії львівської дослідниці З.Баран [2] стосуються відродження і становлення Польської держави 1918–1921 рр., ролі політичних партій та рухів у політиці польського уряду щодо Східної Галичини, вирішення аграрної реформи та її реалізації в Східній Галичині.

Польська історіографія всебічно висвітлює процес становлення Другої Речі Посполитої. Виокремимо дослідження Я.Паєвського і П.Лоссовського [6;8]. Перший сконцентрував свою увагу на дії зовнішніх і внутрішніх факторів, які створили умови відродження держави, віддавши першість зовнішнім чинникам. Другий зосередився на польському суспільстві й проаналізував події жовтня–листопада 1918 р., наголошуючи, що вирішальним у проголошенні незалежності Польської держави був саме внутрішній чинник. Передумови формування незалежності Польщі висвітлено в роботах Т. Наленча [7] та П. Вандича [3]. Заслуговує на увагу дослідження Н. Дейвіса [4]. Це один із перших синтезів історії Польщі у західній історіографії, на основі опрацювання нових джерел проаналізовано історичний процес відродження державності Польської республіки.

Мета статті полягає у намірі дослідити формування внутрішніх передумов відродження Другої Речі Посполитої кін. XIX – поч. XX ст. Для досягнення мети нами окреслено основні завдання:

- проаналізувати джерельну базу та історіографію по темі дослідження;
- висвітлити становище поляків у складі трьох держав імперій;
- охарактеризувати польський суспільно-політичний простір кін. XIX – поч. XX ст.

Аналіз процесу відродження польської державності підтверджує, що виникнення Другої Речі Посполитої зумовлене колоніальним станом польських земель у межах імперій. Об'єктивними умовами відновлення Польщі були колоніальна політика Австрії, Пруссії і Росії, становище Польщі в їх складі, потреби польського народу в контексті власного національно-державного відродження.

Форми національного пригнічення й умови життя безпосередньо залежали від становища у країнах, які інкорпоровали польські землі. У королівстві Польському царський уряд проводив політику інтенсивної русифікації та уніфікації польських земель із рештою території Російської

імперії, здійснював репресії щодо населення. На початок ХХ ст. були скасовані спеціальні установи та органи, що символізували автономію. Поширення загальноросійських інституцій супроводжувалось усуненням поляків із адміністративного апарату, веденням діловодства російською мовою. Поступово титулування Королівство Польське, яке відображало особливе становище польських земель у Російській імперії, почали замінювати новим – «Привіслянський край», який 1888 р. ввели до законодавчих актів [9, с. 186].

Подібна політика щодо поляків спостерігалась і в Німецькій імперії. Повсюдно обмежувалися громадянські права польського населення, фальсифікувалися дані про його чисельність, насаджувалися німецькі імена, прізвища, географічні назви тощо. Велике князівство Познанське було перейменоване на Познанську провінцію. Польську мову витіснили з адміністративних установ, судочинства, навчальних закладів. Німецька адміністрація встановила контроль за діяльністю костелу, який у Берліні трактували як опір всьому не польському. Політика онімечення підвладного суспільства передбачала й економічні заходи. Так, 26 квітня 1886 р. було прийнято закон «Про внутрішню колонізацію польських провінцій Пруссії». Утворений 1894 р. Пангерманський союз показував поляків як ворогів, знищення яких мало стати першочерговим завданням німецької політики. Спілка підтримки германізації у східних провінціях, створена наприкінці 1894 р., отримала назву «Гаката».

Сприятливішими для розвитку польського народу були умови в Галичині. Після перетворення Австрійської імперії на дуалістичну монархію Галичину віднесли до Ціслейтанії – групи володінь Габсбургів, центром яких був Відень. Конституція Австро-Угорщини передбачала автономію Галичини і Володимирії та Великого князівства Краківського. Австрійський уряд тісно співпрацював із польською шляхтою [3, с. 229].

Політика дискримінації поляків у суспільному житті викликала незадоволення і протест населення, зростання його суспільно-політичної активності для відвоювання культурних, соціальних, політичних прав і свобод. Хвиля революційних подій 1905–1907 рр. у Російській імперії охопила й поляків, викликавши активізацію їхнього громадсько-політичного життя. Можна погодитися з думкою польського історика Т. Наленча, що «революція пробудила від політичного сну мільйонні маси населення, показала їм можливість і реальність боротьби за зміну національного та соціального статусів. Терор і репресії загнали надії у підпілля, проте повторне їх пожвавлення було вже лише питанням часу» [7, с. 428].

Обмеження національних прагнень впливало також із міжнародної ситуації. Революційні події 1905–1907 рр. у Росії пожвавили політичне

життя Австро-Угорщини і Галичини, дали поштовх руху за загальне виборче право, впровадження демократичного, т. зв. 4-складового права голосу – загального, рівного, безпосереднього, таємного. Франц Йосиф вбачав у реформі можливість зміцнення послабленої національними конфліктами держави. Проект нового положення про вибори спочатку не схвалила парламентська більшість і лише у січні 1907 р. нові засади виборів до Віденського парламенту були ухвалені. Новий виборчий закон про вибори до австрійського парламенту скасовував курії та запроваджував загальне виборче право, за яким, голосу позбавляли жінок та учасників громадських організацій. Боротьба за зміну системи виборів до крайових сеймів успішно завершилася лише в 1914 р. Однак виборчий закон не набрав чинності у зв'язку з початком Першої світової війни.

У 1908 р. у Кракові був створений таємний Союз дієвої боротьби на чолі з Ю.Пілсудським, К. Соснковським, М. Кукелем. Його завданням стала підготовка військових кадрів для майбутнього повстання. Значення ЗВС зросло, коли в 1910 р. виникли, підпорядковані йому, легальні парамілітарні організації. У 1910 р. частина ендеків утворила таємну організацію – Армію Польську (АП) в її статуті чітко зазначено – метою є здобуття незалежності. Легальною організацією АП стали Польські стрілецькі дружини, які нараховували до 4 тис. юнаків та дівчат. До початку Першої світової війни польські політичні партії мали таємні та паралегальні мілітарні організації, які готувалися до боротьби за незалежність Польщі. 10 листопада 1912 р. у Відні представники ППС-фракції, ППСД, ПСЛ, НЗР, НЗХ утворили Тимчасову комісію конфедеративних партій. Вона була покликана координувати діяльність партій та військових формувань. На 1914 р. незалежницькі організації, які прагнули відбудувати польську державність під час майбутньої війни, нараховували кілька десятків тисяч членів.

Польський визвольний рух був реальним політичним чинником на землях колишньої Речі Посполитої. У ХІХ ст. національно-визвольний рух на польських землях перетворився на важливий фактор політичного самоствердження польського народу. Однак до початку Першої світової війни поляки, що перебували в умовах панування трьох імперій – Росії, Австро-Угорщини та Німеччини, об'єктивно не могли розраховувати на здобуття державної незалежності.

Перша світова війна розпочалася за умов, коли після останнього поділу Речі Посполитої на Віденському конгресі 1815 р. його учасники вперше вступили між собою у збройну боротьбу. Розпочинаючи війну, уряди Німеччини й Австро-Угорщини запевняли у спільній відозві від 9 серпня 1914 р., що їхні війська принесуть населенню королівства Польського «свободу і незалежність». Насправді інтереси і прагнення

поляків, як зрештою чехів чи українців, залишалися далеко за об'рями планів воюючих країн. Трагедія поглиблювалася тим, що солдати-поляки перебували з різних боків фронту, який проходив польськими і українськими землями. Упродовж війни 3 млн. поляків воювали у ворогуючих арміях за чужі інтереси. На різних фронтах Першої світової їх загинуло 450 тис., понад 1 млн. було поранено [5, с. 435].

Війна і політика використання ресурсів, яку здійснювали воюючі країни, завдали Польщі значних матеріальних втрат. Їх загальний розмір польська делегація на Паризькій мирній конференції в 1919 р. визначила у сумі 73 млрд. золотих франків. Постраждало господарство королівства Польського і Галичини, було знищено понад половину мостів, дві третини вокзалів, спалено 1,9 млн. будівель [5, с. 435].

Отже, аналіз історичних передумов відродження незалежності Польщі приводить до висновку, що вони сформувалися на рубежі ХІХ–ХХ ст. і визначалися внутрішніми факторами: перебуванням польських земель у складі Російської, Німецької та Австро-угорської імперій, посиленням національно-визвольних рухів, розвитком суспільно-політичної думки з гаслами свободи і суверенності кожного народу, права на національну державність. На початку ХХ ст. склалися об'єктивні передумови для відновлення Польської держави. Вплив на політизацію польського населення продовжувало справляти його національно-державне пригнічення. Політику офіційного Відня, Берліна і Петербургу об'єднували використання людського потенціалу і багатств країни, онімечення та русифікація, руйнування національних культур, переслідування визвольних рухів, обмеження свобод поляків й образи їх національних почуттів. Усе це не могло не залишити болючих слідів у польській свідомості, виявом чого були різноманітні форми політичної національної боротьби.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Алексієвць Л. Польща: утвердження незалежної держави 1918–1926. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2006. – 448 с.
2. Баран З. Відродження і становлення Польської держави 1918–1921 рр. – Львів: ЛДУ, 1995. – 52 с.
3. Вандич П. Ціна свободи. Історія Центрально-Східної Європи від Середньовіччя до сьогодення. – К.: Критика, 2004. – 464 с.
4. Дейвіс Н. Боже ігрище: історія Польщі / Норман Дейвіс; пер. з англ. П.Тарашук. – К.: Вид-во Соломії Павличко «Основи». – 2008. – 1080 с.
5. Зашкільняк Л. Історія Польщі. Від найдавніших часів до наших днів. ЛНУ ім. Ів.Франка. – Львів, 2002. – 752 с.
6. Jossowski P. Dyplomacja polska 1918–1939 – Warszawa, 2001. – 478 s.

7. Naicz T. Odzyskana niepodległość // Samsonowicz H., Tazbir J., Jępkowski T., Naicz Tomasz. Polska. Losy państwa i narodu. Do 1939 roku. – Warszawa: Wydawnictwo ISKRY, 2003. – S. 415–576.
8. Pajewski J. Wokół sprawy polskiej. Paryż–Lozanna–Londyn 1914–1918. – Poznań, 1970. – 347 s.
9. Toporek M. Historia Polski. – Kraków: Korona, 1999. – 368 s.

* * *

УДК 314.151.3-054.74(477.7)«1944/1945»

М. Вакула

ОБЛАШТУВАННЯ КРИМСЬКИХ ТАТАР У ХОДІ ПРОЦЕСУ ДЕПОРТАЦІЇ ЗА МЕЖИ КРИМСЬКОГО ПІВОСТРОВА (1944 – 1945 РР.)

У статті на основі опублікованих документів і праць дослідників розглядається проблема депортації кримськотатарського народу та узагальнюються матеріали про його облаштування в місцях розселення за межами Кримського півострова. Акцентується увага на партійно-державних документах, у тому числі таємного характеру, в яких викладені основні заходи щодо репресованих народів повоєнної.

Ключові слова: кримськотатарський народ, Крим, депортація, Узбекистан РСР, спецпереселенці.

XX століття характеризується новою формою політичного режиму-тоталітарним режимом, в умовах якого запроваджується всеосяжний контроль над суспільством і над особою зокрема. Швидкі суспільні зміни в СРСР у 1920-1950-ті роки відбувалися на основі ліквідації різних соціальних груп, класів, масових політичних репресій, депортацій народу, що призводило до порушення прав і свобод людини та громадянина.

Важливим аспектом у цій проблематиці є вивчення насильницького переселення народів, зокрема на прикладі кримських татар, у тому числі визначення правового, політичного, соціального статусу висланців у роки Другої світової війни та у повоєнний період в СРСР.

Проблеми історії кримськотатарського народу у повоєнний період знайшли достатньо широке висвітлення в історіографії. Процес депортації кримськотатарського народу розкривається у працях таких дослідників як В.Головченко [1], Р.І.Хаялі [7], А.І.Наберухін [4], Ю.Тищенко, Р.Хаялі [5,